

УДК 339.564

*Т. Б. Топольницька, асистент кафедри теорії економіки та управління
Інституту економіки та управління у нафтогазовому комплексі
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ПРО СТВОРЕННЯ ЕКСПОРТНО-КРЕДИТНОГО АГЕНТСТВА ЯК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ СПРИЯННЯ ЕКСПОРТУ

На підставі аналізу досвіду роботи аналогічних інститутів у зарубіжних країнах обґрунтовано доцільність створення експортно-кредитного агентства в Україні. Окреслено науково-методичні та практичні рекомендації із забезпечення нормативно-правового, інституційного та фінансового аспектів процесу створення відповідного агентства. Визначено принципи функціонування експортно-кредитного агентства як спеціалізованого інституту сприяння та підтримки експортної діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: експортно-кредитне агентство, сприяння експорту, експортне кредитування, страхування експорту, гарантування ризиків експортерів.

Постановка проблеми. Однією з ключових причин, яка негативно впливає на розвиток експорту та просування товарів і послуг українських підприємств на міжнародні ринки, є нерозвиненість інституційної інфраструктури сприяння експорту, насамперед, системи зменшення ризиків, гарантування розрахунків, кредитування та страхування експортних операцій вітчизняних підприємств.

Отже, виникає потреба у поглибленому вивченні практики створення та функціонування сучасного спеціалізованого інституту сприяння експортній діяльності підприємств через механізми страхування та гарантування експорту, що обумовлено декількома факторами. По-перше, від функціонування інституту сприяння експорту багато в чому залежать конкурентні позиції вітчизняних підприємств і країни загалом на світовому ринку. По-друге, розвиток страхування та гарантування експортної діяльності є перспективним напрямком зовнішньоекономічної політики держави через універсальність та гнучкість вказаних інструментів. По-третє, вітчизняним підприємствам необхідно мати власний інститут страхування та гарантування експортної діяльності, який за своєю ефективністю не поступався б іншим розвинутих країнам в інтересах не тільки збільшення обсягу експорту, але й вдосконалення його структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі значну увагу приділено проблемам стимулювання експорту. Ґрунтовні дослідження окремих аспектів цієї проблеми, зокрема дослідження експортного потенціалу України та основних інструментів, за допомогою яких стало можливим ефективно його використання з метою розширення експорту, проводили М. Жук, Б. Калашников. Дослідження промислового виробництва в Україні та оцінювання

вітчизняного промислового потенціалу знайшли своє відображення у працях О. Амоші, М. Долішнього, А. Кредисова, О. Кузьміна. Проблемам реалізації експортно-імпоротної політики в Україні та можливості використання вітчизняних конкурентних переваг достатньо уваги приділяли І. Бураковський, В. Геєць, І. Гладій, І. Тивончук, Л. Чернобай та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблемам державної підтримки експортної діяльності вітчизняних підприємств, невирішеним залишається питання створення системи страхування та гарантування експорту в нашій країні, причиною чого, на наш погляд, є відсутність забезпеченого необхідними ресурсами та можливостями національного експортно-кредитного агентства (ЕКА). Саме такий спеціалізований інститут як ЕКА сьогодні має велике значення в інфраструктурному забезпеченні сприяння експорту і виконує функції страхування та гарантування експортних кредитів у більшості розвинутих країн та країн, що розвиваються.

Мета статті – обґрунтування доцільності створення та визначення принципів функціонування вітчизняного експортно-кредитного агентства.

Виклад основного матеріалу. За визначенням [4], експортні кредитні агентства – це окремі страхові агентства, банки або департаменти міністерств, які реалізують державну політику підтримки експорту шляхом здійснення страхування експортних політичних і комерційних ризиків та надання гарантій з метою забезпечення конкурентоспроможних умов просування продукції (послуг) своїх фірм на міжнародні ринки та стимулюють і забезпечують гарантії інвестицій за кордон. Метою створення цих агентств є захист експортерів від втрат, пов'язаних з різними видами ризиків, які ускладнюють їх участь у зовнішньоекономічній діяльності, представлення

гарантій виконання іноземними покупцями зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами, надання організаційної та інформаційно-аналітичної підтримки експортних операцій.

Про важливу роль ЕКА у підтримці експортної діяльності підприємств свідчать дані Міжнародного союзу страховиків кредитів та інвестицій (Бернського союзу), який об'єднує всі великі ЕКА світу. За їхніми даними, у період світової економічної кризи протягом 2009 року через несплату лише з боку українських покупців членами Бернського союзу було виплачено іноземним компаніям страхових претензій на суму 128 млн доларів США. Ріст страхових виплат був колосальним, враховуючи, що у попередні періоди вимоги щодо України залишалися у межах 1 млн доларів США [7, с. 17].

Таким чином, експортери України залишилися незахищеними від ризиків. На жаль, Бернський союз не веде статистику страхування експорту з України, через відсутність власного ЕКА наша держава не є членом цієї організації. Тому про втрати українських експортерів від дефолту іноземних партнерів можна тільки здогадуватися, врахувавши те, що через кризу, яка торкнулася кожного регіону і кожної країни світу, багато підприємств виявилися не в змозі оплатити замовлені товари.

На думку естонського експерта Маріко Рихольма [3, с. 3], у період економічної кризи саме ЕКА отримали роль стабілізатора ринку. У ситуації, коли всі приватні страхові компанії суттєво звузили свою діяльність шляхом кредитних обмежень, і навіть деякі міжнародні кредитні страховальники також тимчасово припинили співпрацю з багатьма підприємствами, ЕКА отримали можливість значно розширити сферу та географію своєї діяльності. Беручи на себе зобов'язання відшкодувати збитки страховальників, ЕКА сприяють активізації підприємницької ініціативи і дають національним підприємствам конкурентні переваги на міжнародному ринку.

Проведені дослідження [5, 6] свідчать про те, що створення в країнах СНД експортних кредитних агентств на основі міжнародного досвіду та із залученням іноземних експертів дозволило у відносно короткі терміни оволодіти передовими технологіями страхування та гарантування зовнішньоторгівельних операцій. Російське агентство зі страхування експортних кредитів та інвестицій ЕКСАР було створене у жовтні 2011 року і поки що має невелику практику здійснення операцій (тільки декілька застрахованих проектів), але агентство пройшло етап формування нормативно-правової бази, і цим досвідом можна скористатися вітчизняним експертам.

Україна, на відміну від своїх головних торговельних конкурентів (Росії, країн ЄС, Центральної і Східної Європи), досі не має власного інституту сприяння експорту. Це робить вітчизняну продукцію неконкурентоспроможною на світових ринках та у міжнародних тендерах, бо не дає можливості підприємствам експортувати українську продукцію шляхом отримання кредитів та гарантій з боку держави.

Враховуючи специфіку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, динаміку сальдо торговельного балансу, номенклатури експорту, та вивчивши кращі світові практики, слід відзначити, що українські експортери потребують модернізації експортної політики, забезпеченої сучасними формами інституційної підтримки експортної діяльності. Тому, виходячи з досвіду індустриальних країн, що практикують державну підтримку експорту протягом багатьох років, робимо висновок про необхідність запровадження аналогічного інституту ЕКА в Україні, спрямованого на підтримку вітчизняного експортера.

Можливість функціонування ЕКА в Україні значною мірою залежатиме від наявності чіткої державної програми та налагодженого процесу зі створення такого агентства та його довготривалого розвитку за рахунок оптимальної організації. У процесі реалізації зазначених форм підтримки експорту, з нашої точки зору, необхідно розробити науково-методичні та практичні рекомендації щодо створення вітчизняного ЕКА у таких трьох напрямках: формування нормативно-правової бази, вибір інституційної моделі, з'ясування фінансових аспектів майбутнього експортного кредитного агентства в Україні.

Першим кроком, який є дуже важливим у цьому процесі для того, щоб розпочати діяльність, має бути закладення законодавчого підґрунтя, тобто формування зрозумілої для всіх учасників ринку нормативно-правової бази.

Перші спроби закласти законодавче підґрунтя для створення українського експортного кредитного агентства робилися ще у 2000 році. Але доля цієї законодавчої ініціативи видалася складною. У 2011 році урядом України був розроблений законопроект "Про державну фінансову підтримку експортної діяльності" [1]. У травні 2012 року урядовий проект закону про державну фінансову підтримку експортної діяльності був прийнятий Верховною Радою України, а у червні ветований президентом. Це було зроблено на підставі цілої низки зауважень [2], серед яких, зокрема, були виділені: відсутність структурно виваженої системи фінансової підтримки експорту, положення якої мають надто загальний

характер для забезпечення створення ефективного механізму кредитування експортної діяльності підприємств; нерегульованість механізму діяльності суб'єктів, що отримують фінансову підтримку, відсутність чітких критеріїв відбору контрактів та суб'єктів господарювання, страхування, перестраховування ризиків та гарантування виконання зобов'язань яких здійснюється державною фінансовою установою; відмінність запроваджених норм від базових засад правового регулювання у сфері страхування та діяльності фінансових установ в країні.

Беручи до уваги викладене вище, робимо висновок про те, що нещодавно прийнятий, а згодом ветований, закон про державну фінансову підтримку експортної діяльності є скоріше рамковим документом, що окреслює основні принципи та загальний напрям, і не містить детальних положень щодо створення добре продуманого інституту підтримки експорту, а отже, вимагає удосконалення та деталізації для практичного впровадження.

Другим кроком у процесі створення ЕКА є організація інституційної моделі ЕКА на основі досвіду передових іноземних експортних агентств з урахуванням української специфіки.

У попередньому ветованому законопроекті ЕКА мало бути уповноваженим державним страховим агентством. Але при цьому невирішеними залишалися питання забезпечення ЕКА кваліфікованими кадрами та якісного управління. На цій підставі законодавці розглянули можливість вибору моделі приватної страхової компанії, яка б працювала під керівництвом держави. Однак після вивчення міжнародного досвіду стало очевидним, що найбільш поширеною та ефективною формою організації ЕКА є все-таки державна структура. Це також доводить практика сусідніх з Україною держав Східної Європи, де найчастіше послуги страхування ризиків експортерів надають експортно-імпортні банки.

Виходячи з вищенаведених міркувань, нами пропонується інституційна модель ЕКА у вигляді структури, яка буде створена Кабінетом Міністрів України на базі Укрексімбанку, для чого на законодавчому рівні необхідно наділити його відповідними повноваженнями. Агентство повинне створюватися як окрема організація публічного права, тобто на основі окремого закону. ЕКА має бути виведено з системи держорганів, його формат – публічне акціонерне товариство, при цьому власником контрольного пакета акцій стане держава.

На наступному, третьому, кроці процесу створення ЕКА необхідно приділити увагу з'ясуванню фінансових аспектів.

Функціонування ЕКА в Україні прямо залежить від наявності фінансових коштів у державному бюджеті. Для пришвидшення процесу створення вітчизняного ЕКА, як основного інституту розвитку і реалізації експортного потенціалу вітчизняних підприємств, бажано вже у наступному році розглянути можливість і сформулювати фонд страхування експортних кредитів за рахунок коштів державного бюджету. Слід передбачити, щоб видатки на відшкодування можливих збитків у разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним контрактом компенсувалися державною або банківською гарантією іноземного покупця, яка зараховуватиметься до доходів державного бюджету на відповідний рік, що, у свою чергу, збалансує можливі витрати державного бюджету. Таким чином, надання коштів здійснюватиметься на поворотній основі, а роль бюджетних коштів при цьому полягатиме виключно у формуванні резервних фондів для державного гарантування експорту.

Для реалізації вищенаведених науково-методичних і практичних пропозицій та рекомендацій із забезпечення нормативно-правового, інституційного та фінансового аспектів процесу створення вітчизняного ЕКА необхідно також чітко окреслити принципи функціонування майбутнього експортно-кредитного агентства:

- українське ЕКА повинно бути створене у формі державного спеціалізованого інституту та виконувати функції страхування та гарантування експорту, що сприятиме експортній діяльності вітчизняних підприємств;
- створення агентства повинно відбуватися обов'язково з використанням існуючих в країні ресурсів та інфраструктури, а також з можливим залученням міжнародних професійних контактів та знань у цій сфері;
- агентство має бути комплементарним до існуючого ринку, тобто не повинно створювати конкуренцію приватному страховому сектору, тому має займатися тими видами страхування, які не покриваються існуючим ринком;
- робота агентства не повинна виявлятися у наданні державних субсидій експортерам, тому у середньостроковій або довгостроковій перспективі воно має стати прибутковим;
- агентство повинно бути визнаним на міжнародному рівні, це дасть можливість стати членом міжнародних професійних організацій, через які можна отримати доступ до кредитної бази великої кількості підприємств та організацій з різних країн світу, що є важливим для проведення об'єктивної оцінки фінансового стану покупця за кордоном;

- агентство має користуватися довірою у вітчизняних експортерів, для цього воно повинно проводити активну інформаційно-пояснювальну роботу про умови страхування експортних кредитів, діючі тарифи, продукти, що пропонуються, переваги страхування в експортно-кредитних агентствах;
- агентство має пропонувати страхування під державну гарантію на стадії виробництва та поставки товару, що дозволить українським експортерам передати основну частину ризиків страхувальнику і, тим самим, уникнути можливих збитків при настанні страхового випадку;
- агентство повинно надавати широкий спектр інформаційних, консультаційних та маркетингових послуг – інформацію про платоспроможність закордонних покупців, стан та перспективи розвитку світових товарних ринків, експортні можливості національних виробників.

Висновки. Використання передового іноземного досвіду, своєчасне ухвалення необхідних нормативних документів та створення українського агентства кредитування експорту на базі Укресімбанку з відповідним фінансуванням з державного бюджету дасть можливість вже найближчим часом запустити сучасний механізм інституційної підтримки національних експортерів та сподіватися на поступове покращення ситуації з торгівельним балансом.

Створення в Україні ЕКА не тільки вплине на фінансування і страхування експортної діяльності, що, у свою чергу, допоможе підприємствам нарощувати експорт, але й призведе до покращення соціально-економічного стану країни загалом. Тому подальші дослідження слід спрямувати на удосконалення основних інструментів адміністративно-організаційної та фінансової державної підтримки експорту.

Список літератури

1. Про державну фінансову підтримку експортної діяльності : проект Закону України від 31.10.2011 № 9373 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9373&skl=7.
2. Про державну фінансову підтримку експортної діяльності : пропозиції Президента України до Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9373&skl=7.
3. Барабаш К. Перспективы создания в Украине государственного экспортного кредитного агентства: мифы и реальность / К. Барабаш, О. Дорофеев, Е. Гнездилова, М. Рыхольм // IBobserver. Развитие международной торговли. – 2012. – № 6. – С. 1–3.
4. Сидяченко В. Впровадження фінансових інструментів розвитку експорту в Україні із врахуванням досвіду діяльності Корпорації страхування експортного кредитування Польщі [Електронний ресурс] / В. Сидяченко. – Режим доступу : <http://www.ukraine-poland.com/u/publicystyka/publicystyka.php?id=939>.
5. Шеколинский Н. Н. Экспортные кредитные агентства как механизм государственной финансовой поддержки экспорта : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.14 “Мировая экономика” / Н. Н. Шеколинский. – Москва, 2006. – 28 с.
6. Шифлингер Е. Г. Государственное финансирование экспорта российской промышленной продукции в условиях экспортоориентированной экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.14 “Мировая экономика” / Е. Г. Шифлингер. – Москва, 2007. – 24 с.
7. Morel F. Go global! But with the right protection / Fabrice Morel // IBobserver. International trade development. – 2013, № 11. – P. 16–18.

Отримано 18.11.2013

Summary

The expedience of the establishment of the export credit agency in Ukraine based on the analysis of the working experience of the similar institutions in the foreign countries has been justified. Scientific, methodological and practical recommendations for legal, institutional and financial aspects for the establishment process of the appropriate agency have been outlined. There have been also defined principles of the export credit agency functioning as a specialized institution for promotion and support of the export activity of Ukrainian companies.